

Határdombok – oklevelekben, térképeken és a tájban

CSIMA Péter

DOI: [10.30921/GK.76.2024.5-6.2](https://doi.org/10.30921/GK.76.2024.5-6.2)

Absztrakt

A határdombok egykori funkciója mára megszűnt, így a közülük napjainkig megmaradtak kulturális örökségünk részét képező reliktum tájelemek lettek. Bár többségük eltűnt a település-fejlesztések, az útépitések, továbbá a településhatárokon átnyúló mezőgazdasági nagyüzemek létesítése miatt, jelenleg is minden bizonnyal több ezer lehet a számuk az országban. Azonosításukat sok helyen a második világháborúban gyakran éppen a települési határvonalakon készített lövészárkok, géppuskaállások nehezítik. Bizonyára az általam fellelt, továbbá néhány régész és helytörténész által felkutatott és dokumentált néhány száz határdomb mellett, a 3155 hazai település közül sokban fellelhetők lennének régi határjelek az országban. Ezek településtörténeti jelentőségű tájlelökként őrizhetők, bemutathatók lennének.

Abstract

The former function of the border cairns has now ceased, so those that remain today are landscape relics and part of the cultural heritage. Although most of them have disappeared due to settlement development, road construction and the establishment of large-scale farms spanning over boundaries, there are still probably thousands of them in the country. Their identification is made difficult by the trenches and machine-gun emplacements often built in many places along the settlement boundaries during World War II. Surely, in addition to the few hundred border cairns that I have identified, and those that have been researched and documented by archaeologists and local historians, old border marks could be found in many of the 3155 settlements in Hungary. They could be preserved and displayed as landmarks of historical significance.

1. Bevezetés

A középkortól a 19. századig a határdomb volt a települési- és birtokhatárpontok jelölésének leggyakoribb formája. Már a 13. századi oklevelek is régi határjelekről (meta antiqua) írnak, ebből következően feltételezhető, hogy a honfoglalást követően hamarosan elkezdődött a határpontok megjelölése, annak egyik módjaként a határdombok készítése. A 18. századi térképek bizonyítják, hogy az Alföldön elsődleges szerepük volt, de máshol is gyakoriak voltak. A 19. század második felében, az egész országra kiterjedő kataszteri felméréskor, több százezer határdombot emeltek illetve újjítottak meg. A határdombokat középkori oklevelekben, 18. századi kéziratos térképeken, 19. századi kataszteri térképeken, majd valóságosan a tájban kerestem. Kutatásom fő célja: írásos vagy térképi dokumentummal igazolhatóan többszáz éves határjelek közül ma is létezők megtalálása és tájtörténeti emlékként megőrzésének elősegítése. Példáim az ország különböző tájairól valók, kizárólag a mai országhatáron belüliek.

A középkori határleírások kivétel nélkül latin nyelvűek, de előfordult, hogy egyes határpontok magyar tulajdonnévet is beírtak a szövegbe. A 18. századi kéziratos térképek feliratainak és lapszéli jelmagyarázatainak többsége is latin, de már nem ritkák közöttük a magyar nyelvűek sem. Mindkét korban nagyon változatos a határdombok megnevezése, ezért a cikkben csak a leggyakoribb változatokra tudok példákat hozni.

2. Határdomb fajták

A határleírásokban megnevezett pontokon lévő határdombok száma alapján említene az oklevelek, majd a határterek jegyzőkönyvei, illetve ábrázolnak a térképek egyes, kettős, hármas, néha négyes földhatárt. Az azonos szomszéd mellett folyamatosan haladó határvonalon általában egyesével emelték a földhányásokat. Kettős határdombot leginkább ott készítettek, ahol a határ vonal egy szakaszát vízfolyás, vagy jelentős út képezte. A kettős határjel közötti sávot a szomszédok közönség tekintették. Sokszor ugyancsak kettős határdomb jelölte azt a helyet, ahol a határ vonalat keresztezte egy vízfolyás vagy egy közút. Hármas, ritkábban négyes határdombot a települések közös sarokpontjain, három, vagy négy település/birtok határ vonalának találkozásánál emeltek.

3. Középkori oklevelekben

Határdombok „meta terrea”, „meta cumulata”, vagy egyszerűen csak „meta” megnevezéssel már 11. századi oklevelekben is szerepelnek határpont jelöléseként. Szamota (1902) közlése szerint az első írásos emlékünknél határdombról 1095-ből ismert: „est cumulus hoc es hotar”. Ha a határjel megnevezése csak „meta”, vagy ritkábban csak „cumulus” azok csaknem minden esetben föld határjelre vonatkoznak. A „meta” szó azonban önmagában állva a határ vonalat is jelenthette. A leírások kezdő határpontja (prima meta, principalis meta) az esetek többségében határdomb volt, ritkábban határfa is lehetett. A határdombba

titkos jelként néha egy-egy jellegzetes tárgyat, vagy különleges követ rejtettek el (Szabó 1969, Havassy 2002).

Oklevelekből vett néhány példával mutatom be a középkori, földből készített határjelek típusait, illetve változatos megnevezésüket. Szalonna 1249. évi határleírása sok kettős határdombot említ (sunt due mete; sunt due terree mete) (HO VI.:50). Endréd (Vas vm.), 1256. évi határjárását leíró oklevél (ÁUO II.:264) több egyes határdombot (meta cumulata), sarokhatárokat (meta angularis) és két négyes határt (quatuor mete) sorol fel a földből készített határjelek között. A határjáráskor talált, korábban állított jelek hitelességét erősítette, ha azt réGINEK mondták. Így volt például Piliscsaba 1274. évi határjárásakor, amikor néhány ponton régi egyes és kettős határjeleket találtak (meta antiqua, duae metae antiquae) (CDH V.2:159), csakúgy, mint a Nógrád megyei Hartyán határának 1336. évi leírásakor is (sunt due mete terree antique) CDH VIII.4:264).

4. Középkori oklevélben és 18. századi térképen

A középkorban emelt határdombokat persze a következő évszázadokban többször is megújíthatták, és az akkor kijelölt határvonalakon később újabbakat is készíthettek. A határdombok tartósságát bizonyítják azok a jelek, amelyeket ugyanazon határponton ír le középkori oklevél, illetve ábrázol 18-19. századi térkép. Az azonosságot a legkönnyebb az évszázadokon keresztül – akár napjainkig is – bizonyosan változatlan helyen lévő hármashatár pontoknál megállapítani, ezért kerestem példákat azokra.

Varbó (Borsod vm.) 1303. évi határleírása a sok egyes és kettős határdomb (una meta, due mete terree) mellett kétszer említ régi hármashatárjelet (tres mete antique) (Aokm I.:51). A két hármashatárdombot az 1767. és az 1780. évi kéziratok térképek is ábrázolják, a Varbó–Tardona–Mályinka és a Varbó–Tardona–Ludna sarokpontokon (t.1; t.2).

A Gyál birtokhatárát leíró 1332. évi oklevél (Aokm II.:620–622) öt hármashatárdombot említ. Négy évszázaddal később az öt hármashatár közül kettőt jelöl az 1730. évi, háromat az 1736. évi határvíta térkép (t.3, t.4). Bár Gyál határvonala hét évszázadon keresztül, a mai napig változatlan maradt, a szomszédságok közigazgatási hovatartozásának többszöri változása okozhatta, hogy az 1882. évi kataszteri térkép már csak egy hármashatárdombot jelöl, a Gyálpusztá–Soroksár–Szentlőrinc sarkon.

1. ábra Határdombra épített vadászlesz Telkibánya és Abaújvár határáján (fotó 2023)

2. ábra Egyes határdomb határút mellett, Tömördpuszta és Grébicspuszta határáján (fotó 2023)

3. ábra Gyepes határdomb az egykori füzéri uradalom határáján (fotó 2023)

Telkibánya – az aranybányái miatt kiváltságokat és jelentős erdőbirtokot kapott bányaváros – 1341. évi, igen részletes határleírása (Aokm IV.:121–123) négy helyen említ hármashatárdombot (due mete terre et una renovata) a Gönctől Pányokig tartó határszakaszon. A településnek a regéci uradalomhoz csatolása alkalmából, 1784-ben készült kézirat birtoktérkép is ábrázolja a középkori leírásban szereplő mind a négy hármashatárdombot, amellet az Órhegytől, egészen a Telkibányát Újvárral összekötő útig tartó határvonalon, viszonylag sok kettős és egyes határdombot is feltüntet (t.5). Közülük egyet találtam meg a Telkibánya és Abaújvár közötti szakaszon, amelyre vadászlest építettek (1. ábra).

A Somogy vármegyei Gügy 1337. évi határleírása mind a négy égtáj felé több hármashatárdombot (tres mete) említ, közöttük néhány sarokhatárt (tres mete terree angulares) (Aokm III.:445–453). Az 1781. évi határvíta térkép ugyancsak jelöl egy hármashatárdombot Gügy déli határvonalán, a romtemplom közelében, Gügy, Kereki és Bálványos egykori sarokpontján (t.6).

5. Középkori oklevélben és a tájban

A pannonhalmi apátság tömördi birtoka 1230. évi határjárásának leírása (ÁUO II.:11) sok határdombot említ Tömörd Grébicscsel szomszédos határvonalán, a nagy út mellett (cum pluribus metis vadit iuxta magnam viam), a határpontok pontos helyének megadása nélkül. Az említett határjeleket az 1887. évi kataszteri térkép is feltünteti a Tatára menő út mellett. Tömördpuszta ma Mocsá része, Grébicspuszta pedig Naszály faluhoz tartozik. Így ma a Mocsá–Naszály közötti határvonalat képező földút mellett láthatóak a régi határdombok (2. ábra).

A füzéri uradalom 1270-ben kijelölt határát leíró oklevélben említett „redneki” határszakasz ma az országhatár része, ahol egymástól nem messze két, nagyméretű határjelet találtam (ÁUO VIII.:255–259). Egyikük földből készült, védett növényeket nagy számban tartalmazó gyepvel fedett, a másik fák között álló, földből és kövekből rakott vegyes halom (3. ábra). Minden bizonnyal az egykori szomszéd nevét őrzi Füzérkajátán a Rednek-kút és a Rednek utca neve. Feltehetően Rednek utódja a későbbi Izra-pusztá, amely most Szalánchutához (Slanska huta) tartozik.

1330-ban jelölték ki és írták le oklevélben a Göncruszka és Vilmány között húzódó határt. A leírás szerint az „kelet felől, Hejce határától indul egy határjelről, amely Göncről a vilmányi szőlőkbe kivezető úttól nyugatra áll” (AO XIV.:284). A három település közös sarokpontján lévő határjelet a kataszteri felmérés 1867. évi térképe is ábrázolja. A nagyméretű, ovális alaprajzú határdombot az elmúlt évszázadokban bizonyára többször megújították, de ma is látható ugyanazon a helyen, a Becsalipatak forrása mellett (4. ábra). A határdombtól nyugati irányba menő határvonalon, ugyancsak eredeti helyén megtalálható az említett oklevélben megnevezett két határkő is.

6. Négyes és hármis határdombok térképeken és a tájban

Takács (1987:90) egy 1761. évi jegyzőkönyvre hivatkozva említi a Bakony északi lábánál fekvő négy település – Súr, Csatka, Réde és Teszér (ma Ácsteszér) – határvonalainak közös találkozási pontján lévő négyes határt „a Sátor-rét nevű Diverticulumban”. Térképen elsőként a pálos rend tulajdonában lévő Csatka falu 1771-ben készített kéziratot birtoktérképe ábrázolja a négy határdombot, a piktogram mellett a négy település nevének felírásával (t.7) (5. ábra). A határjel-csoport megjelenik a kataszteri felmérés 1857. évi térképein (6. ábra) és a 20. századi kataszteri térképeken is. Ma is látható egykori helyén, az általam eddig a tájban megtalált egyetlen négyes határdombként. A csatka bekötőút közelében lévő sarokpontot ugyan elfoglalta az erdő, a földhányások ennek ellenére épek (7. ábra). A határponttól két irányba többszáz éves határárok is

indul, egyrészt északra a Réde és Ácsteszér közötti határvonalon, másrészt délre az országúton túl kezdődően a Súr és Csatka között húzódó határvonalon. Az érintett négy település kezdeményezte emlékhely kialakítását a négyeshatáron – az első olyan hazai határjel bemutatóhelyként, ahol hamarosan többszáz éves határdombok csoportját tekinthetik meg az érdeklődők. A bemutatáshoz kedvező helyzetet teremt, hogy a különleges határpont közelében halad egy jelzett turistaút.

Az 1857. évi kataszteri térkép ábrázolja Csatka másik sarokpontján, a Rédevel és Magyarszentkirállyal közös határponton lévő, ma is látható három határdombot is. Az eredetileg domboldali erdő és dombtetői legelő szegélyén emelt határdomb együttesre a másfél évszázad alatt rühúzódott a lassan terjeszkedő erdő.

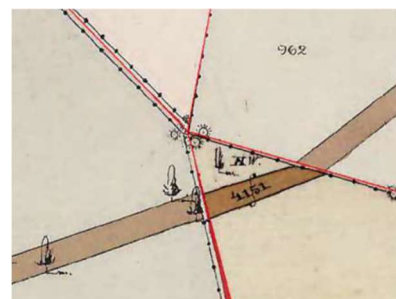
A Jászberény–Jászdózsa–Jászárokszállás sarokponton ma is meglévő három határdomb Bedekovich Lőrinc 1791-ben a Jászságról készített kézirat vizrajzi térképén látható először (t.8) (8. ábra), majd Jászberény 1883-ban és Jászdózsa 1884-ban készült kataszteri térképe is ábrázolja az együttest. A harmadik katonai felmérés ugyancsak feltünteti a hármis határjelet, sőt egy szakaszon a három irányból csatlakozó határvonalon lévő egyes dombokat is (t.9). Megőrzéséhez hozzájárulhatott, hogy Jászberény felől az év nagy részében vízállás övezi (9. ábra). Jászdózsa teljes határvonalán Bedekovich térképe 1791-ben kilencvenhét; a kataszteri felmérés térképe 1852-ben száznegyvenegy határdombot ábrázol. Az egykori határdombokból 2010-ben harmincnyet megtaláltunk (Csima–Módosné 2010).

4. ábra Határdomb Göncruszka, Vilmány és Hejce sarokpontján (fotó 2024)

5. ábra Négyes határdomb Csatka 1771. évi birtoktérképén

6. ábra Csatka-Súr-Réde-Ácsteszér négyeshatár az 1857. évi kataszteri felmérésen

7. ábra Csatka-Súr-Réde-Ácsteszér négyes határdomb (fotó 2021)

8. ábra Hármis határdomb Jászdózsa, Jászberény és Jászárokszállás sarokpontján 1791. évi térképén

9. ábra Hármis határdomb Jászdózsa Jászberény és Jászárokszállás sarokpontján (fotó 2010)

Ócsa, Inárcs és Dabas közös határán találtam rá az 1816. évi birtokperhez készített térképen jelölt határdombra (t.10), amely akkor Ócsa, Cibak-pusztá és Inárcs határvonalának sarokpontján állt. Cibak-pusztát előbb Sárihoz csatolták, majd Sárival együtt Dabas közigazgatási területének a része lett. A ma is meglévő határdomb jelentőségét növeli, hogy az Ócsai Tájvédelmi Körzet szegélyén, jelzett turistaút mellett látható (10. és 11. ábra).

7. Különleges határdombok és sajátos térképi jelölések

Dormánd a 18. sz.-ban az Egri Püspökség birtoka volt. Az 1759. évi határvita térképen három ponton is hármashatárdomb-csoport látható, háromféleképpen jelölve: 1) három piktogrammal felirat nélkül; 2) három piktogrammal „trimeta” felirattal; 3) egy piktogrammal, „trimeta” felirattal és a három érintett település nevével – utóbbit mutatom be a 12. ábrán (t.11). A Dormánd-Besenyő határszakaszon kilenc határdomb látható a térképen egyenes vonalon. A határvonalak kijelölésekor nem csak a töréspontokon, hanem gyakorta a hosszú egyenes szakaszokon is szükségesnek tartották közbelső határdombok emelését, azokat az oklevelekben és a térképeken „cursualis meta” néven említették. Példa rájuk a középkorból Vadkert 1343. évi határjárásának leírása (sex metae antique cursuales) (CDH IX.1:177) és Kuldó (ma Gyúró része) 1423-ban leírt határszakasza (metas cursualis) (ZsO X.:516–517). Nagykőrös 1766. évi kéziratosa határvita térképe tizenöt, egyenként számozott, „cursualis meta/curs. meta” felirattal is ellátott határdombot jelöl az Abonyba vezető úttól a Kutyakaparás csárdáig tartó határszakaszon (t.12) (13. ábra). A 18. századi határviták tanúi „folyóhatár”-ként nevezték a határjelekkel sűrűn

megjelölt egyenes szakaszokat.

Gyakran emeltek kettős határdombokat nem csak a határvonal jelentősebb töréspontjainál, hanem határút és vízfolyás két oldalán is. Tiszajenő 1786. évi térképén (t.13) a kettős határdombok között Tiszajenő–Tiszavárkony határát képező útszakasz mellett feliratként olvasható, hogy az út kettős határdombok között vezet Abony felé (Via Abonyiensis ubique inter duos metales cumulos progrediens) Az út szélesítése és a vízvezető árkok kétoldali kiépítése azonban mára eltüntette a határdombokat. Vízfolyás két oldalán emelt határdombokra példa a Jászberény–Jászjákóhalma közötti határvonalat képező Nagy-ér két oldalán hányt határjelek sora Bedekovich Lőrinc már említett, 1791-ben készített térképén (t.14). Az árvizek, valamint a vízfolyást érintő mederrendezési és töltésépítési munkálatok ellenére a határdombok közül néhány máig megmaradt (14. és 15. ábra).

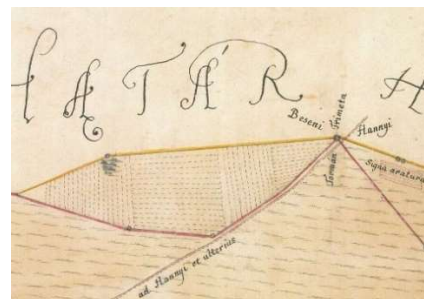
A határjelek ritkábban alkalmazott típusa volt az árkolt halom. Takács (1987:77) egy 1736. évi határper jegyzőkönyvére hivatkozva említi Hevesen egy „gödreiből megtetsző határt”. 1990-ben a Hevessel szomszédos Átány és Kömlő határán talákoztam egy furcsa határdombról, amit körbevett egy árok, amely azután a határvonalon néhány méter hosszan mindkét irányban folytatódott (16. ábra). A 18. századi határvita térképeket vizsgálva találtam azokon is hasonló határjeleket (Csajág-Güngös 1773, „árkolt határ” (t.15); és Debrecen 1792, „árkoltos határ” felirattal) (t.16) (17. ábra). Csatka és Súr határvonalán is ráakadtam egyre a tájban, ott a határszakaszon végig menő határárok csak félkörben övezi a dombot. A példák közül látható, hogy bár nem lehetett túl gyakori az árkolt határdombok készítése, alkalmazásuk nem tájjellegű, hiszen a felsorolt példák egymástól távoli országrészekben találhatók.

10. ábra Határdomb Ócsa, Inárcs és Cibak-pusztá sarokpontján 1816. évi határvita térképen

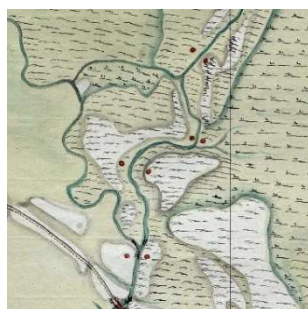
11. ábra Határdomb Ócsa sarokpontján, az Ócsai Tájvédelmi Körzet határán (fotó 2024)

12. ábra Hármashatár jelölése Dormánd, 18. századi határvita térképen

13. ábra Három „cursualis meta” Nagykőrös határán 1766

14. ábra Határdombok a Nagy-ér két oldalán (Bedekovich 1791)

15. ábra Egy a máig megmaradt határdombok közül a Nagy-ér jobb partján (fotó 2017)

8. A határdombok mérete, formája, borítottsága és kiegészítő elemei

A középkori oklevelek nem szólnak a határdombok formájáról és általában a méretükről sem, csupán a szokásosnál nagyobbakat említik külön jelzővel, mint például 1341-ben a somoskői uradalom határjelét „sunt tres metae magnea antiquae” (CDH VIII.4:501).

Szentkirály és Borbás-pusztá (utóbbi ma Kecskemét része) 1770. évi határvíta térképén a határdombok méretére, jellegére utaló, változatos megnevezések olvashatók a piktogramok mellett: cumulus magnus (nagy), cumulus parvus (kicsi), cumulus depressus (alacsony), cumulus antiquus (rég) és cumulus simplex (egyes) (t.17).

A 17-18. századi határperek irataiból már sok esetben megtudhatjuk, hogy az említett határdombok kerek, vagy ovális alapterületűek. Magasságukat az emberi testrészekhez viszonyították, eszerint említenek a tanúk térdig, övig/derékig, vállig érő, vagy éppen ember magasságú dombokat (Takács 1987). Mindezeket megerősítik a ma is meglévő határdombok, amelyek méretének és formájának változatosságát a közelmúltban talált járszági példák fotóival tudom érzékeltetni. A példákat abból a többszáz határdombból válogattam, amelyeket munkatársaimmal 2010-ben hét járszági település határvonalain találtunk és a természet védelméről szóló törvényben meghatározott „egyedi tájértékek” települési jegyzékeiben dokumentáltunk. A tájképben is különleges látványt nyújtanak azok a határdombok, amelyeket évszázadok óta borít az évente megújuló gyeptakaró, őrizve az adott tájra jellemző növénytársulásokat alkotó fajok populációit. Persze erősen bolygatott tájrészetekben a határdombokat is a gyomnövények uralják, akácerdők közelében a spontán rájuk települt fák, vízállások mellett pedig akár nádas foltok is láthatóak a felületükön. A Járságban sok határdombon található spontán nőtt akácfa és ráakadtunk náddal teljes felületén benőtt határdombra is. (18-23. képek)

A 18. századi térképeken viszonylag gyakori, hogy a rajzon számmal, vagy betűvel jelölt határpontok többségükben latin, ritkábban magyar nyelvű, szöveges magyarázatot kaptak a lapszélén. Ekkor még ritkán láthatunk jelmagyarázatot a piktogrammal ábrázolt határjelekhez, ezért külön is említést érdemelnek azok a térképek, amelyeken készítője a lap szélén megadta a határdombot jelölő piktogram magyarázatát, mint például Dormánd már említett, 1759. évi birtoktérképén „signum hoc cumulum terreum”, valamint Cserépfalu 1799. évi térképén „signum designat cumulum metalem”.

9. Vegyes típusú határjelek

A középkorban különösen gyakori volt, hogy a határjelként számon tartott idős fákat körbevették földhányással (arbor, meta terrea circumfusam), azaz vegyes határjeleket állítottak. Szigetcsép és Bagamér határának 1283. évi leírásában

olvashatjuk, hogy „vadit ad arborem ilicis meta terrea circumdatum” (CDH VIII.:233). A kéziratos térképeken gyakran szerepel vagy a határjel mellé írva, vagy a jelmagyarázatban a „meta sub arbor” megnevezés. Négy Somogy megyei települést érintő, 1781. évi határvíta térképe magyar nyelvű jelmagyarázatában a Bálványos által igényelt határvonalon lévő határjelek között szerepel „Magyalfa töviben lévő halom” és „Hársfa töviben lévő kettős halom” (t.18).

Valószínűleg már a középkorban is állítottak határkövet határdombra, de leírást arra eddig nem találtam. Vegyes, azaz földből és kővekből állított határdombokról viszont olvashatunk az oklevelekben, például Horváti 1423. évi határleírásában (ZsO X.:340) és kéziratos térképek jelmagyarázatában is, mint például Békásmegyér és Kalász 1799. évi határvíta térképén (cumuli terrei lapidibus mixti) (t.19). A 18. században kezdtek gyakrabban állítani faragott kőveket régi határdombokra – valószínűleg ebben szerepet játszottak a határviták lezárásához végzett műszeres felmérések is, ugyanis a kővek jól használhatóak lehetnek biztonságos és állandósult mérési pontként. Ez a szokás a 19. századig megmaradt, és a mai napig láthatóak ilyen régi, vegyes határjelek, amelyek közül néhányról már beszámoltam korábbi írásaimban, mint például a Budapest–Budaörs határán és a Jászdózsá–Jászárokszállás közös határpontján találtokról (Csima 2017, 2020). Bede Ádám 15. századi határjárás nyomvonalát követve talált rá a Fábiansebestyénhez tartozó Rekettyés-pusztán határdombokra állított határkövekre (Bede 2002). 2023-ban én is végig jártam a határszakaszt, ahol hat alacsony határdombot azonosítottam, közülük ötben találtam határkövet is. A hat határdombból három a Körös-Maros Nemzeti Park határán, három pedig a védett területen belül helyezkedik el.

10. Határdombok tulajdonnevei oklevelekben és térképeken

A határkövekhez hasonlóan a határdombok is kaphattak önálló tulajdonnevet. Az országban sokfelé helymeghatározó név lett a Szeghatár és a Hármashatár, és ugyancsak sok helyen a határpont neve átment a sarokpont melletti dűlőre is. Szeghatárról számol be Ganna 1240. évi határjárása (est meta vulgo dicitur Seghatár) (ÁUO II.:113). Gyál korábban már említett 1332. évi határjárása több hármashatárdombbal jelölt pontot is Szeghatár tulajdonnévvel említ (tres mete terree Zeghatar nuncupate). A leírást 18. századi és mai térképekkel összevetve kiderül, hogy derékszögben forduló sarokpontok kapták a megkülönböztető nevüket. Az oklevélben megnevezett Ikres halom látható Gyálpusztá 1736. évi térképén (t.20), a kettős domb pedig ma is felismerhető a határvonalon. Jászdózsá déli határának végpontján, a Jászberénnyel és Jászapátival közös sarokponton lévő hármashatárból dűlőnév lett Jászdózsán, „Apáti hármashatár” névvel. A „Hármashatár” helynevek közül sok a középkortól napjainkig fennmaradt. Fenyőfő 1790. évi határvíta térképén (t.21) a hármashatár mellett „Hármashatár” helynév olvasható a Fenyőfő–Tamási–Gerencsér sarokponton.

10. Összegzés

A határdombok egykori funkciója mára megszűnt, így a közülük napjainkig megmaradtak kulturális örökségünk részét képező reliktum tájlemek lettek. Bár többségük eltűnt a településfejlesztések, az útépitések, továbbá a településhatárokon átnyúló mezőgazdasági nagyüzemek létesítése miatt, jelenleg is minden bizonnyal több ezer lehet a számuk az országban. Azonosításukat

sok helyen a második világháborúban gyakran éppen a települési határvonalakon készített lövészárkok, géppuska állások nehezítik. Bizonyára az általam fellelt, továbbá néhány régész és helytörténész által felkutatott és dokumentált néhány száz határdomb mellett, a 3155 hazai település közül sokban fellelhetők lennének régi határjelek az országban, településtörténeti jelentőségű tájlelökként őrizhetők, bemutathatók lennének.

18. ábra Ember magasságú, kerek alaprajzú, gyepes határdomb Jászdózsa–Jászkóhalma határán

19. ábra Nagyméretű, ovális alaprajzú, gyepes határdomb Jásztelek, Jászkisér, Jászapáti hármashatáron,

20. ábra Nagy átmérőjű, alacsony magasságú, kerek alaprajzú, gyepes határdomb Jászdózsa és Jászárokszállás határán

21. ábra Alacsony, kerek alaprajzú, gyepes határdomb, durván faragott határkövel Jászdózsa és Jászárokszállás határán

22. ábra Alacsony, kerek alaprajzú, gyepes határdomb, akácfa csoporttal és szintező vasoszlappal Jászapáti–Jászkóhalma határán

23. ábra Alacsony, kerek alaprajzú, náddal benőtt határdomb Jászsószentgyörgy és Jásztelek határán

Irodalomjegyzék

- Bede Ádám – Szarka József 2003. Egy középkori határjárás nyomában. A Fábiansbestyénhez tartozó Rekettyés rét 1523-as határjárása. pp. 51–72. In: Erdélyi Péter és Szűcs Judit (szerk.): Múzeumi Kutatások Csongrád megyében. A Móra Ferenc Múzeumban 2002. november 25–27-én tartott tudományos ülészen elhangzott előadások. Szeged
- Csima Péter 2017. Jászsági határdombok kutatása a kataszteri térképek segítségével. *Catastrum*. 4 : 2 pp. 49–57
- Csima Péter 2020. Budapest–Budaörs határvonala és határjelei. *Catastrum*. 7 : 2. pp. 33–45
- Csima Péter – Módosné Bugyi Ildikó 2010. Jászdózsa egyedi tájértékeinek katasztere. Kutatási jelentés, BCE Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék, Budapest
- Havassy Péter 2002. Határjárások és határjelek a középkori Békés vármegyében. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 23. pp. 459–480
- Szabó István 1969. A középkori magyar falu. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Szamota István 1902. Magyar Oklevél Szótár. Szerk.: Zolnai Gyula. Bp., pp. 724–725
- Takács Lajos 1987. Határjelek, határjárás a feudális kor végén Magyarországon. Akadémiai Kiadó

Középkori oklevelek*rövidítések:*

AO = Anjou-kori Oklevéltár

Aokm = Anjoukori okmánytár

ÁUO = Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus.

CDH = Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.

HO = Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius.

HOKl = Hazai Oklevéltár

ZsO = Zsigmondkori Oklevéltár

AkO XIV.:284 = 1330 Göncruszka–Vilmány. Almási Tibor–Kőfalvi Tamás: Anjou-kori Oklevéltár. XIV. 1330. Budapest–Szeged, 2004.

Aokm I.:51–56 = 1303 Varbó. Nagy Imre: Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. (1301–1321) Budapest, 1878.

Aokm II.:620–622 = 1332 Gyál. Nagy Imre: Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. II. (1322–1332) Budapest, 1881.

Aokm III.:445–453 = 1337 Gügy. Nagy Imre: Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. III. (1333–1339) Budapest, 1883.

Aokm IV.:121–123 = 1341 Telkibánya. Nagy Imre: Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. IV. (1340–1346) Budapest, 1884.

ÁUO II. 111-113 = 1332 Ganna. Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. II. 1234–1260. Pest, 1861.

ÁUO II.:264 = 1256 Endréd. Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. II. 1234–1260. Pest, 1861.

ÁUO II.:11 = 1230 Tömörd. Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. II. 1234–1260. Pest, 1861.

ÁUO VIII.:255-259 = 1270 Füzéri uradalom. Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. VIII. 1261–1272. Pest, 1870.

CDH IX.1:177 = Vadkert (Érsekvadkert). Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi IX. Vol. 1. Buda, 1833.

CDH V.2:159 = 1274 Piliscsaba. Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi V. Vol. 2. Buda, 1829.

CDH VIII.4:264 = 1336 Hartyán. Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi VIII. Vol. 4. Buda, 1832.

CDH VIII.4:498 = 1341 Somoskői uradalom. Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi VIII. Vol. 4. Buda, 1832.

CDH VIII.233 = 1238 Szigetsép, Bagamér. Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi VIII. Vol. 4. Buda, 1832.

HO VI:40 = 1249 Szalonna. Ipolyi Arnold–Nagy Imre–Véghely Dezső: Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. VI. Budapest, 1876

ZsO X.:340 = 1423 Horváti. C. Tóth Norbert: Zsigmondkori oklevéltár X. (1423) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 43. Budapest, 2007.

ZsO X.:516-517 = 1423 Kuldó (ma Gyúró része). C. Tóth Norbert: Zsigmondkori oklevéltár X. (1423) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 43. Budapest, 2007.

Térképek*rövidítések:*

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár

HML = Heves Vármegyei Levéltár

PML = Pest Vármegyei Levéltár

t.1 = MNL OL S 11. No. 830:53. Varbó 1767

t.2 = OSZK TK 1201 Varbó 1780

t.3 = MNL OL S 82. No.181 Gyál 1730

t.4 = MNL OL S 82. No.316 Gyál 1736

t.5 = MNL OL S 11. No. 155:1 Telkibánya 1784

t.6 = MNL OL S 83. No.100/3 Gügy-Kereki 1781

t.7 = MNL OL S 86. No.39 Csatka 1771

t.8 = MNL HML T 120 Bedekovich 1791

t.9 = Habsburg Birodalom (1869–1887) Harmadik Katonai Felmérés (1:75000) <https://maps.arcanum.com/hu/map> (Letöltés: 2024. július 20.)

t.10 = MNL PML IV. 165.d. (PMU) 295 Ócsa 1816

t.11 = MNL HML XV.1.a.-3 Dormánd 1759

t.12 = MNL PML XV.9 (Nkt) 5 Nagykörös 1766

t.13 = MNL OL S 12. Div.I. No.19 Tiszajenő 1786

t.14 = MNL HML T 120 Bedekovics 1791

t.15 = MNL OL S 86. No.38 Csajág–Küngös 1773

t.16 = MNL OL S 70. No.114 Debrecen 1792

t.17 = MNL PML XV.9 (Nkt) 5 Szentkirály 1770

t.18 = MNL OL S 83. No. 100.3 Bálványos 1781

t.19 = MNL OL S 11. 47/a Békásmegyér 1799

t.20 = MNL OL S 82. No.316 Gyál-pusztá 1736

t.21 = OSZK TK 636 Fenyőfő 1790

A hivatkozott kataszteri térképek forrásai:

Habsburg Birodalom – kataszteri térképek. Arcanum Adatbázis Kft. <https://mapire.eu/hu/map/cadastral/> (Letöltés: 2024. július 20.)

MNL OL S78. 123. téka - Jászberény 1-145.

MNL OL S78. 124.téka -Jászdózsá 1-28.

Felhívás

javaslattételre, a Lázár-deák emlékérem és a Márton Gyárfás-emlékplakett
KITÜNTETÉSEK adományozásához

Tisztelt MFTTT Tagtársak, Jogi Tagok és Testületek!

Mint ismeretes, az MFTTT minden évben kitünteti az arra érdemes tagtársait a honlapunkon elérhető **alapszabályban** szabályozott kitüntetésekre.

Felhívjuk szíves figyelmüket arra, hogy bármely tagtársunk, jogi tagunk és testületi szervünk a kitüntetések adományozására indoklással ellátott és az adományozási szabályzattal összhangban lévő javaslatot tehet konkrét személy kitüntetésére. **A korábban már kitüntetett személyek névsora megtekinthető honlapunkon a „Kitüntetések” menüpont alatt.**

Kérjük, hogy javaslataikat az érintett kollégánk szakmai életrajzával együtt **2025. március 28-ig** juttassák el az MFTTT Titkársága részére:

- levélben az MFTTT címére: **1111 Budapest, Budafoki út 59**, vagy
- e-mailen az **mfttt.titkarsag@gmail.com** címre

Felhívás

Az MFTTT vezetése megköszöni tagjainak a 2024. évben felajánlott

személyi jövedelemadójuk 1%-át.

Megköszönve eddigi bizalmunkat, reméljük 2025. évben is megtisztelnek felajánlásukkal.

Adószámunk: 19815675-2-42

Címünk: 1111 Budapest, Budafoki út 59.

Közhasznú Társaságunk továbbra is számít tagtársaink támogatására.